

»Seline« (možda pravo: Selino? ili Selina?) ostanak ili ove ili one »Vegie«, ako ne daj obojê. I te »Seline« su, kako zadarski šematizam od 1888 g. kaže, župa, ter je tu 517 duša.

A i to valja spomenuti, da su na Coronellovu zemljovidu dva Obrovca: Veli, ili Dolnji, za koji on kaže, da ga je Ptolomej zvao *Argyruntum*, i da ima tvrđjavu, »Obroazzo Grande, o inferiore con fortetz(z), Argyruntum Ptol.«, i Mali, ili Gornji, ne obzidan: »Obroazzo Picco o sup(eriore) senza mur«.

U Rimu na 28 prosinca 1889.

Dr. I. Črnčić.

K r i t i k a.

(Nastavak. Vidi str. 119. God. XI).

I *obrubnijeh* ili *pojasnijeh pletenica* ima u Bulićevoj knjizi dvije poglavite vrsti, i to su: I. *prave pletenice*, II. *uzlovite pletenice*.

I. Pravijeh pletenica ima: a) *dvo-*, b) *tro-*, c) *četvero-* i d) *šestestrostrukijeh*

a) Dvostruke pletenice jesu A. *krivocrtne* i B. *mješovite*.

A. *Dvostrukijeh, krivocrtnijeh pletenica* ima: α) sa dvožljebnijem trakovima i β) sa prostijem trakovima. α) Prostijeh dvožljebnijeh dvostrukijeh pletenica ima opet više suvrsti: 1. Pletenice gje se svaki trak u svakom pregibu savija preko cijele širine obruba, tako da pletenica izgleda poput *raspredena konopca na dvije žice*. 2. Pletenice gje se svaki trak u svakom pregibu savija samo malo preko polovice širine obruba, tako da pletenica izgleda poput spletenijeh malijeh i velikijeh krugova na izmjence. 3. Pletenice gje se svaki trak savija u svakom pregibu preko cijele širine obruba, te se u vrh svakog pregiba opet naopako uvija na lik petljice.

Pletenicama suvrsti 1. pripadaju one na ulomcima sl. 18, 24, 26, 36, 37, sl. 44 oko pentalfe, sl. 56 i 57.

Pletenicama suvrsti 2. pripada ona na ulomku sl. 13.

Pletenicama suvrsti 3. pripada ona u našem narodu dobro poznata pletenica (sl. 42), o kojoj i sam g. Bulić piše, da kad pogleda na nju, padaju mu „na pamet crveni gajtani što rese kaparane ili zobune naših seljaka“, i zove se narodnijem nazivom *prijekršće*.

β) Dvostrukijem prostijem pletenicama sa *prostijem* trakovima pripadaju one na ulomcima sl. 51, 52, 53, 55 i 60. Njih dakle neima na dosad objelodanjenijem kninskijem ulomcima.

B. U Bulićevoj knjizi naći je samu jednu vrst mješovitijeh dvostrukijeh pletenica, koja sastoji od dva mješovito-crtne traka tako sastavljena, da nakon četiri pravocrtna komada dolazi jedan zavijeni. Ta je na ulomku sl. 59.

K dvostrukijem pletenicama mogli bi pribrojiti još dvije vrsti njih, koje su pletene sa zatvorenijem elementima i to:

C. Dvostruke pletenice združene sa *slobodnijem krugovima* na svakom križalištu kako na ulomcima sl. 50 i 55. Na pletenici sl. 50 krugovi su uži od nje, a u sl. 55 pletenica je uža od krugova. Pletenica sl. 50 i krugovi joj su sa žljebovitijem trakovima, dočim ona sl. 55 sastoji od prostijeh trakova. Pletenica sl. 50 previja se kao na prave kute zavinita vrha, dočim ona sl. 55 previja se na dugačke valove. Ni ovakovijeh pletenica nije dosad objelodanjeno iz Knina.

D. Dvostruke pletenice združene sa umetnutijem prepletanjem *nepravilnijem krivocrtnijem zatvorenijem komadima*, koji su i megju sobom svezani poput lonca, kao na sl. 37.

b) *Trostruke pletenice* jesu one na ulomcima sl. 50 i 58. Ni njih neima na do sad objelodanjenijem kninskijem ulomcima.

c) *Četverostruke pletenice*. Ovijeh ima dvije vrsti: 1. *četverostruke prave pletenice* i 2. četverostruke pletenice sastavljene od obedviije vrsti dvostrukijeh pletenica A α 1 i 2. Vrsti 1. pripada ona na ulomku 45. Ni njih neima u Kninu. Vrsti 2. pripada ona na ulomku 39.

d) *Šesterostrukijem pletenicama* pripada ona na komadu sl. 43, koji je pogrešno opetovana otjesnut i u sl. 46.

II. *Uzlovite pletenice*. Njih ima dvije poglavite skupine: A) *pravocrtne* i B) *krivocrtne*.

A. 1. *Pravocrtna uglovita pletenica* je ona na obrubu sl. 41. Ona sastoji od jednog na dva uzlišta prepletanoga zatvorenoga traka, koji s desnog kraja sklapa treće uzlište za dva na križ dijagonalno spletena zatvorena komada.

B. *Krivocrtnijeh uzlovitijeh pletenica* ima dvije suvrsti: t. j. α) *prosto svijenijeh* i β) *slomljenijeh*.

α) Prosto svijene uzlovite pletenice jesu one na ulomcima sl. 22, 47 i 54.

1. Pletenica sl. 22 sastoji od tolikijeh zatvorenijeh na tri veružice trikrat preko sebe premetnutijeh komada zauzlanijeh megju sobom tako, da svaki komad sudjeluje svojijem krajnijem veružicama u sklapanju dvaju susjednijeh uzlova.

2. Pletenica sl. 47 sastoji (rek bi, pošto je komad prelomljen) od jednog samoga zatvorenoga komada traka, koji se sam sobom zauzlaže i prepliće.

Pletenica sl. 54 rek bi da je jednako sastavljena poput pletenice B α 1, jer ima isti onakav i ako bolje stjesnut jedan uzao. Razlika je megju njima samo u tom što pletenica B α 1 izpunjuje unaokolo vaskolik obrub četverostrana okvira dočim pletenica na sl. 54 izpunjuje samo gornji pojas pluteja.

β) *Slomljene krivocrtne uzlovite pletenice* jesu one na ulomcima sl. 20, 25. 44.

1. Pletenica sl. 20 nezna se kako je sastavljena bila, jer joj je sami jedan kraj sačuvan.

2. Pletenica sl. 25 sastavljena je od dva traka, koji se previjaju poput morakijeh valova jedni desno a drugi lijevo, te se uzlažu i križaju. U vrh svakoga vala su trakovi prelomljeni a u dnu su zavijeni.

3. Pletenica sl. 44 sastavljena je od četiri zatvorena komada traka, tri jednaka a četvrti je u desnom kraju za polovicu od njih. Oni se dva i dva uzlaju u tri cijela i jednu polovicu uzla. Ta je pletenica na ploči u spljeckoj krstionici, a ja sam i u Kninu vidio jedan ulomak s jednjem uprav takovijem uzlom pletenice.

Nakon što bijah prošastoga ljeta dovljen dočerao s ovom mojom recenzijom, uhvati me bolest, koja me prisili, da prekinem posao, pa ga evo tek sada prihvaćam polovicom jeseni. A i volim da mi je sad nastavljati, pošto sam bio megjutijem u Kninu, te sam obašao iskapanja i pregledao sam mnogobrojne dragocjenjene ulomke sabrane u franjevačkomu manastjeru; pa mi je mnogo šta jasnije sinulo pred očima, a naročito pitanja o kraljevskijem dvorovima, o crkvama S. Marije i S. Bartula, na koje mi se je sada iznova povratiti, nebi li jih bolje razjasnio. Ali prije nego pregjem na sama ta pitanja, upozorit mi je još prijazne čitatelje, kako putujuć prošastijeh praznika po Italiji namjerila me sreća na prezlamemitu po nas i u zgodan čas izašlu knjigu, koja se ozbiljno bavi talijanskijem do sad slabo proučenijem graditeljskijem spomenicima iz zemana od VI. do XI. vijeka. Pošto će mi ta knjiga mnogo pomoći u daljnem prikazivanju Bulićeve, i dotičnom proučavanju kninskih spomenika, ustavit ću se malo niže da ju prikazem hrvatskoj i srpskoj čitalačkoj publici.

U početku ove recenzije rekao sam (Viestnik. God. XI. Br. 2 str. 51), „da je moguće, da crkva S. Marije bude sazidana u XI. vijeku, a to i na temelju istog povjesničkog svjedočanstva i obzirom na iste ornamentalne ulomke, po kojijema g. Bulić misli, da je iz IX. ili najkašnje iz X.“ Što se tiče kninskih ornamentalnijeh ulomaka i sloga po njima zastupana, pošto do sada nijesam imao pri ruci nijednoga pomoćnoga djela sa slikama ulomaka srođnijeh kninskih, kao što jih je nekoliko imao g. Bulić, to me je on sam svojijem prisposodobama doveo do netačna zaključka, da je i po istijem ornamentalnijem ulomcima moguće, da je crkva S. Marije sazidana u XI. vijeku, i evo kako:

G. Bulić je pisao, da su kninski ornamentalni ulomci istoga sloga kao što su oni, koji se nahode „tekem devetoga vieka na nadglavnike, abake, stupove pročeljnih vrata crkve S. Ambroza u Milanu, S. Mihovila u Paviji“ . . . „na crkvu Notre-Dame du Port u Clermoutu“, a ja sam po Schnaase-u i Kugler-u doznao, da ti spomenici potiču najdalje iz XI. vijeka, te sam naravski došao do zaključka, da je i crkva S. Marije mogla da bude najdalje iz XI. vijeka i mislio sam, premda nebijah to još očitovao, da će bit bila romaničkog sloga, koji se je baš onda razvijao, i kojemu pripadaju navedeni spomenici. Spisatelj kojega ću djelo prikazati dokazuje temeljito, da ni crkva S. Ambroza u Milanu ni ona S. Mihovila u Paviji nijesu iz IX. vijeka već iz XI. i XII., a navagja osjem Cordero-a i Kuglera još i R. von Eitelbergera (Die Kirche des heiligen Ambrosius zu Mailand — Stuttgart 1860) i slavnoga Viollet-le-Duc-a (Dictionnaire de l'architecture française au moyen âge — Vol. IX), koji još prije njega nijesu hćeli da vjeruju, da je S. Ambroz čak iz IX. vijeka, i kaže, da „njihova mnenja nijesu našla povoljna odziva, jer jim nijesu

znali ni najmanje da dokažu temeljitost, ili mišljahu da će ju dokazati razlozima, koji se nemogahu održati (str. 191)“. Nego je g. Bulić pisao još, da su kninski ulomci istoga sloga, kao oni što se nahode „još u samom nastupu devetoga vieka“ „na ciborium S. Apollinara *in classe* u Raveni (809—812)“ „a tekom devetoga“ i „na patrijaraku stolicu u Gradu“, a u tom ga nijesu prevarili Reusens, Dartein i drugovi, pa se je tijekom pripodobama približio donjekle istini, dočim ju bijaše zastró istodobnom pripodobom sa spomenutijem crkvama.

U mojem posjetu opazio sam, da su potlašnja iskapanja na Kapitolu iznijela na svjetlost temelje i cijelu osnovu prilično velike bazilike, pilovima razdijeljene na tri broda, koji završuju polukružnijem apsidama zazidanijem z dvora s jednijem samijem upravnijem debelijem zidom, tako da se s ote strane nijesu mogle razabirati, kao što u crkvi S. *Maria in Cosmedin u Rimu*, koja potiče iz svršetka VIII. vijeka Naokolo bazilike ima još ostanaka visokijeh zidova, pregrada i u zemlji starijih i novijeh grobova; ali neima do sad traga drugoj kakvoj crkvi, te se meni čini, da ovijem biva još bolje utvrđeno moje mnenje, e je na Kapitolu bila sama kaptolska crkva S. Bartula, a oko nje kanonički dvorovi. S istočne strane bazilike opstoje temelji nekakve male četverokutne kule, što jih narod zove *Babina buša*, i o kojijema bi se moglo misliti, da su bili temelji zvonika, premda ne odveć debeli.

Obašavši iskapanja na licu mjesta osvjedočio sam se, da povjesnička svjedočanstva, navedena od g. Bulića, pobijaju isto njegovo mnenje, da je crkva S. Marije bila na Kapitolu, a očito dokazuju, da je bila baš u Biskupiji.

Sabor spljecki 1045 godine i naddjakon Toma (Hist. Salon. cap. XV) složno kažu, da je biskupska stolica postavljena bila u polju „in Campo in ecclesia Sanctae Mariae Virginis“, a Farlati pak dodaje tumačenje, po kojemu bi imalo ispasti, da su sve te zragje, biskupski stanovi, crkva S. Marije i kanonički stanovi, zajedno bile i to baš na Kapitolu. Ja mislim da je *polje* — *Campus per antonomasiam* — u Kninskoj okolici svojom prostranošću jedino Kosovo-polje kod Biskupije, pa da i jest to ono, o kojemu govori Spljecki sabor i naddjakon Toma. I ako je pak brežuljak, na kojemu je Kapitul u kraj polja kninskoga, to ipak nije u polju, niti su zragje Kapitula u polju, već na brežuljku u kraj polja, a tako bi se bila i izrazila od prilike spomenuta dva izvora, da budu mislila govoriti o mjestu današnjega Kapitula.

Klaić, u napomenutom svojem djelu (II. str. 55), piše: „I sada se istim imenom naziva „Biskupija“, gdje su nekoč bili biskupski dvori, kojih se ostatci razabiru“, te nastavlja: „Crkva uz biskupov dvor bijaše vrlo krasna i oble spodobne, a posvećena bl. dj. Mariji“ . . . pak: „*Stan kanonički bijaše medju građom i biskupovimi dvori*, blizu crkve S. Marije, na jednom poluotoku uz riekú Krku. U sredini toga ogromnoga stana uzdizala se je kaptolska crkva, posvećena S. Bartolu.“ I prije sam kazao, da se nezna, po kojem vrelu tako piše g. Klaić, te sam zato ostavio na njega svu odgovornost za te vijesti; ali da mi se ipak nečini, da će jih bit iz prsta izzasao, premda bi dobro bilo, da bi se taj gospodin izvolio

izraziti u predmetu. Po prvijem njegovijem ovgje navedenijem riječima razumije se, da on cijeni e je uz selo Biskupiju (o kojemu nekaže da je selo, pa se je lako domisliti, da on nije bio sam glavom na mjestu, kao što nijesam ni ja, kad počeh da pišem ovu recenziju) bila crkva S. Marije uz biskupov dvor. Po onomu što kaže, da „Stan kanonički bijaše“ itd. . . , razumije se, e on cijeni da stan kanonički bijaše na tako zvanom Kapitul, a što megju zarecima dodaje: „blizu crkve S. Marije“, daje povoda misliti, da, ili tako piše što nepoznaje topografiju okolice, te nezna koliko je Kapitul odaljen od Biskupije, ili da mu se je pogrešno potkrao onaj prvi zarezak, pa se ono „blizu crkve S. Marije“ odnosi samo na „biskupske dvore“, kao da bi rekao: „biskupovimi dvori, koji su blizu crkve S. Marije“. Svakako je ipak razabrati, da je Klaić crpio vijest sa pouzdana izvora, kad se slaže sa sadašnjijem mojijem osvjedočenjem, da su crkva S. Marije i biskupovi dvori bili u Biskupiji dvije milje daleko od Knina, a kanonički stanovi i crkva S. Bartula da su bili blizu Knina na poluotoku, koji se i danas nazivlje zato *Kapitulom*.

Po riječima spljeckoga sabora 1185 god., što jih g. Bulić navagja: „*Tiniensis episcopus habeat sedem suam in Tenin et has parochias, Tenin, Campum*“ . . . itd. „gdje no župu grada Knina razlikuje od župe „*Campus*“, razumije se, da je *Campus* podalje od grada Knina, kad sačinjava župu napose od Knina, pa da to ne može da bude Kapitul, već Biskupija.

Sam g. Bulić piše, da „Od dvanajstoga sve do šestnajstoga vieka, u izpravama i izorima“ neima „spomena nazivu *Kapitul*, dočim „*Campus*“ i to s poblížom oznakom „*qui vocitatur Cossovus*“, spominje latinski prevod Hrvatske Kronike, a po njoj valjda i naddjakon Toma.“ Kad je dakle *Campus* Kosovo, onda neima sumnje, da se tu razumijeva Biskupija, jer je ona na Kosovu polju, dočim je Kapitul na Kninskomu.

Što „šestnajstoga vieka“ „ljetopisac J. Tomašević“ veli, da je Kralj Zvonimir „bio pokopan na Kninskom Kapitul, u crkvi S. Bartula, pred velikim žrtvenikom: „*in capitulo thigniensi in ecclesia sancti bartholomei ante altare magnum*“, dokazuje još bolje e je istina, da su na današnjem brežuljku *Kapitulu* bili stanovi kninskog kapitula, a uza njih ili po sred njih, da je bila baš crkva Svetoga Bartula, a ne ona S. Marije, što sam bio i prije dokazao.

Ako je na Mezkatorovu Atlasu iz god. 1632¹⁾ „naznačen Kapitul baš na pravom današnjem položaju“, a isti Atlas ne nosi nikakova mjesta ni imena na ležaju Biskupije“, to ne „svjedoči da je to mjesto medju najznamenitijim bilo i u tudjem svietu“, već da je Kapitul zabilježen kao utvrgjeno mjesto (pa ako nije zabilježen Knin, možda i mješte Knina) i kao polje poznato u XVII vijeku, kad su na njemu bile zgrage zar bolje sačuvane nego li one u Biskupiji, kô što se može razabrati po vijesti, da je biskup J. Vidović vidio spomenuti natpis nad vratima porušene crkve, i po pismu O. Vinjalića navedenu u Bulićevoj knjizi (str. 11) „od 17 pro-

¹⁾ Ja sam već navijestio u ovog. br. 9 spljeckog *Bullettina*, da se u Blacima na Braču u samostanskoj knjižnici nahodi Merkatorov Atlas sa *delin*. Henricus Hondius Joannes Jansonius iz 1623 godine.

sinca 1746“, gdje piše: „La chiesa aveva un volto di tuffi, la quale era quasi intatta quando i nostri presero questa piazza ai Turchi.“ Nemislom pak, da bi se po tomu moglo razabrati, kako piše g. Bulić, „da su ne samo god. 1688 zidovi obstojali, nego još i svedeni krov“, jer riječi „la quale era quasi intatta“ nijesu nego nazagjanje Vinjalićevo o cjelokupnoj crkvi, dočim da „aveva un volto di tuffi“ lako se je bilo onda domisliti kao i sada po velikom mnoštvu debelijeh komada toga gradiva, što se nahodi na Kapitolu netaknuto, jer neupotrebivo za gragjenje prostijeh kuća.

„Mrtvački upisnici Kninski“ kad „pod godinom 1688 nose“: „sepultus est in coemeterio uillae Capitulo... in ecclesia capitulari de Knin“ i „intra muros antiquae ecclesiae iam destructae rure Capitulo“, ne samo što spominju „ime i položaj Kapitula“, kao što piše g. Bulić, već svjedoče još, kako se je po tadašnjoj tradiciji cijenilo, da je na Kapitolu bila kaptolska crkva; a kad u njima piše „in ecclesia episcopali extra urbem“... to oni spominju samo biskupsku crkvu, ali ne govore ništa o njezinom položaju, i dokazuju, kako je tadanji župnik bio uvjeren, da je napose bila biskupska crkva a napose kaptolska, jer jih inače ne bi bio zvao različitim imenima.

Pošto sam oborio do sada svekolike „povjesne upravne dokaze“ na temelju kojih je g. B. mislio, „da je najvjerojatnije baš na Kapitolu morala biti biskupska crkva S. Marije, sa ostalim s njom nužno spojenim sgradam, a ne na inom mjestu kninske okolice“, hoću da pokušam, nebi li opovrgao ili barem oslabio i njegov „drugi dokaz“, o kojemu kaže, da „neoprovzivo svodi na taj isti zaključak“ i što ga vodi „iz ustanova i kanoničkog života jedanestoga vieka“.

Usljed pravilnika S. Augustina i Metzskog biskupa Hrodeganga iz osmoga vijeka pripovijeda g. B., da „nastadoše canonici regulares“. Ob ovijema je poznato, da su živjeli neki uz biskupe, a neki su imali svoje posebne samostane. Sveti Antun Padvanski, koji je živio u XIII v., pripadao je u mladosti svojoj tijem kanonicima i živio je u dva različita njihova samostana u Španjolskoj. Takovi kanonički zborovi nije potreba da budu uz biskupsku crkvu. — Veleučeni naš hrvacki povjesničar Tade Smičiklas u svojoj „Poviesti Hrvatskoj“ (I. str. 84) po zaključecim dvaju „sjajnijeh sabora“ crkvnijeh u Dalmaciji, pod god. 530 pripovijeda, kako je kod nas bila „u cvietu ona vrst ljudi, koji kašnje nose na svojib ramenih veći dio kulture europske“ i kako se tada „već govori o „predstojnicih“ samostana“. Bilo je dakle u Dalmatinskoj Hrvatskoj samostana već i u prvijem vjekovima kršćanstva, pa je lako mogao biti takav jedan samostan kanonika regulara od davnijeh davnina i na Kapitolu, a isti i nebiti u nikakvoj svezi sa biskupskom crkvom, koja je u svojem podignuću mogla dobiti od kralja svoj poseban kanonički zbor, kako misle poštovani moji prijatelji učeni Franovci O. Stj. Zlatović i O. L. Marun, ili je mogao kaptolski kanonički zbor opstojati i prije zasnovanja kninske biskupije, te biti s njom sjedinjen pri njezinom osnovanju, pa ostati udaljena biskupska crkva i biskupski dvorovi u Biskupiji od Kaptola i njegove crkve S. Bartula na Kapitolu.

Da vidimo sada, bili se ova nagagjanja dala prilagoditi pravilima

Hrodegangova pravilnika i Kapitulara Karla Velikoga, što jih ističe g. B. po drugijem spisateljima. Cap. XXI Hrodegangova pravilnika propisuje između ostaloga: „De illis hominibus, qui dicunt quod se propter Deum tonsurassent — placuit ut in monasterio sint sub ordine regulari, *aut sub manu episcopi sub ordine canonico*“, „a to“ kaže g. B. da se „još jasnije“ „razabire iz Kapitulara Karla Velikoga Capit. 71: „Qui ad clericatum accedunt, quod nos nominamus canonicam vitam, volumus ut episcopus eorum regat vitam.“ Prvi kaže, da oni, koji se za rad Boga postrižuju, imaju biti ili u samostanu pod vladanjem redovnog pravilnika, ili pod biskupovom rukom pod kanoničkim redom, a drugi kašniji pravilnik propisuje u navedenom poglavju samo kako imaju živjeti kanonici a ne ostali kalugjeri, i nareguje da oni, koji pristupaju klerikatu, tako zvanom kanoničkom životu, budu pod upravom biskupa. U C. 75 propisuje ovaj potlašniji kapitular: — „Clerici — ut vel veri monachi sint, vel veri canonici“ — a u „C. 22 Canonici in domo episcopali vel *etiam in monasterio* — secundum canonicam vitam erudiuntur.“ Sva ta pravila dopuštaju, da može kaptolski zbor opstojati u naročitoj zgragji, koja dakle može i nebiti u neposrednoj blizini biskupske crkve.

Ako Pavijski sabor god. 876 nalaže biskupim: „„Ut episcopi in Civitatibus suis *proximum Ecclesiae suae Claustrum instituant*, in quo ipsi cum Clero secundum Canonicam Regulam Deo militent“, te on dakle promjenjuje i stiska u ovom obziru propise starijih pravilnika i to sve nakon manje od jednoga vijeka, to može lako biti, da je potla kakav novi sabor među 876 godinom i zemanom osnivanja kninske biskupije, opozvao i oblakšao propis Pavijskoga zbog njegove teške izvedivosti. Da su kanonici živjeli uprav i posve po propisu Pavijskoga sabora i „za dvanaestoga vieka“, nebi se moglo razabrati po onijem riječima „iz poslanice pape Adrijana IV godine 1157“, što jih navagja g. B., jer se po njima doznaje samo, da su u to doba svi kanonici zajedno živjeli, u istoj blagovaonici jeli, u istoj spavaonici spavali i svagdano se sabirali u Kapitul, što je sve moglo biti, pa da *Claustrum Canonicorum* i nebude bivao u blizini katedralne crkve. Nego i prihvativši načelo e je trebalo da bude tako, kako bi se ja lako sklonuo vjerovati i po Farlati-evijem riječima „„Idem Cresimirus collegium Canonicorum instituit ac domicilium illis et Episcopo satis amplum et commodum paravit *iuxta aedem cathedralem S. Mariae*“, kad bi znao, da je on te tvrdnje crpio sa vjerodostojna starijeg izvora, opet bi ostala mogućnost, da bude bio na Kapitolu poseban kanonički zbor, a u Biskupiji drugi uz biskupsku crkvu, jer nam o njoj nijedna činjenica nedopušta do sada misliti, da bi ona mogla bila opstojati na Kapitolu ili u njegovoj blizini. Ali ja mislim, da je Farlati sudeć po sličnosti, sam zaoblio vijest ob osnovanju kninske biskupije dodavši iz svoje glave ono, što mu se je vrlo naravno činilo, naime da je Krešimir sagradio i *kanoničke stanove* uz biskupske dvorove, pa ostajem do jasnijih novijeh protivnijeh dokaza pri svojem mnenju, e je najvjerojatnije, da biskupska crkva S. Marije i biskupski dvorovi budu bili u Biskupiji, a kanonički stanovi sa kaptolskom crkvom s. Bartula na Kapitolu, i da je ovaj kanonički zbor pripadao ipak katedralnoj crkvi S. Marije.

Ovo zadnje daje se razabrati i po tom, što je kninski biskup bio *hrvacki kraljevski*, a prepozit S. Bartula *kraljevski kancelar hrvacki*.

Nakon ovijeh mojijeh dokaza nemože g. B. više tvrditi, da „izvjestno znamo, da je na *Kapitulu XI vieka bio zasnovan od Kresimira kanonički sbor*“, niti može iz tako pogrešne pretpostavke izvagjati posljedice: „dakle od njega ne smijemo razstaviti ni biskupske crkve S. Marije, ni biskupovih dvorova, ni biskupske škole“, jer to sve po sebi pada, kad sam pozitivnijem dokazima posvjedočio, „da je koja od rečenih sgrada bila ne na *Kapitulu uz stan kanonika*, nego na kojoj drugoj tački“ i to ne „kninskoga“, već Kosova polja.

Naravski je bilo, da su se „viesti, koje nam je Farlati po nepoznatom izvoru sačuvao“, imale slagati „na dlaku sa“ „zaključkom izvedenim iz ustanova crkvenih za jedanaestoga vieka“, jer je Farlati po svoj prilici istijem putem, a ne na temelju samijeh spomenika ni vjerodostojnijeh starijeh vijesti o njima, došao do istoga zaključka.

Popravit mi je ovgje što sam prije kazao (Viestnik god. XI str. 53), da su na *Kapitulu* opstojale i crkva S. Marije i one S. Bartula, a to prema predidućijem dokazima.

Natpis od god. 1203, što ga je vidio i pročitao biskup Vidović, odnosi se na jedinu crkvu, koja je opstojala na *Kapitulu*, i to na crkvu S. Bartula. Što je ona tada iznova sagragjena, lako je opravdati. Ono dvadesetak komada ornamentalnijeh ulomaka, kojijeh su objelodanjene slike u Bulićevu djelu, pripadaju svikolici zragji iz VIII. ili IX. vijeka. Ta je zragja dakle početkom XIII. vijeka mogla brojiti nešto oko četiri stotine godina opstanka. Sad ako s jedne strane uzmemo u obzir grdnu nevještinu graditeljâ osmoga i devetoga vijeka, a s druge maniju gragjenja i pregragjivanja crkava, što je bila spopala svekolike narode Evrope od XI. do XIII. vijeka, lako ćemo pogoditi razlog, s kojega se je prepozit Dobroslav početkom XIII. vijeka odlučio da pregragjuje crkvu S. Bartula.

Ako je kralj Petar Kresimir obdario kninski kanonički zbor „bogatom nadarbinom S. Bartula“ „in terris croaticis situm“, kako piše Farlati, onda bi se, piše sam g. B., moglo „nagadjati“, „da je već prije zasnovanja kninske biskupije na *Kapitulu* opstojala crkva S. Bartula, kojoj je pripadala ta nadarbina“, ali g. B. neće da to vjeruje, jer da „neimamo ni cigloga povjestnoga dokaza da to doistinimo“, pa i zato što „da je i opstojala, njezin zavisni odnošaj prema stolnoj crkvi S. Marije“ „nije mogao dopustiti, da na pr. kanonici svoje dužnosti u njoj vrše a ne u stolnoj, kao što po svoj prilici i veličina joj s toga odnošaja bit će jako ograničena bila“. Ovo zadnje Bulićevo nagagjanje nije se obistinilo, jer otkriveni temelji kaptolske crkve S. Bartula na *Kapitulu* svjedoče, da je ona bila dosta prostrana, pa da su u njoj kanonici mogli slobodno i udobno „svoje dužnosti u njoj“ da „vrše“, premda bi se nastavljenijem ispitivanjem moglo zar i pronaći, da je prvobitna crkva S. Bartula iz VIII. ili IX. vijeka bila skromnijih protega nego li je ova mlagja, kojoj su otkopani temelji. Da je pak crkva S. Bartula opstojala prije zasnovanja biskupije, jasno je i po Farlati-evijem riječima i po ulomcima crkve iz VIII. ili IX. vijeka, kao i po tomu, što „u zaključcima spljetskoga crkvenoga sabora 1185

god.“ spominje se „Flaxone, tiniensi episcopo . . . , Alberto Pisano sancti Bartholomei preposito“ i „firma stabilisque permaneat per cancellarium nostrum Albertum sancti Bartholomei prepositum“ i „Datum Spalati in Ecclesia Sancti Andreae apostoli per manum *supradicti prepositi Alberti cancelarii nostri*“ —, jer ako je 1105 god. živio preposit S. Bartula, to su onda opstojali i kanonički zbor i crkva S. Bartula, koje se ulomci nahode na Kapitolu. „Svi dokazi“ „dakle“, kako sam i prije istaknuo, „vode na zaključak“, ne „da crkva S. Bartula na Kapitolu nije nego crkva S. Marije“ kako piše g. B. (str. 10), već da je na Kapitolu opstojala jedino crkva S. Bartula.

Nije istina, da se „iz zapisa sbornih listina“ 1428 god. razabire, da je prigodom provale Turaka godine 1420—1425 „nastradala i kninska prvostolnica S. Marije na Kapitolu, jer se ona u tijem zapisima nazivlje samo *Ecclesia Tinniensis*, a nepiše u njima, gje je ona bila, barem u koliko je razabrati po riječima, što jih navagja g. B.

Kopanjem, što ga je poduzetno naše mlado kninsko starinarsko društvo uputilo pod izravnijem nadgledanjem svojega revnoga predsjednika O. L. Maruna na katoličkom groblju selâ Polače i Biskupije, te malo po dalje na mjestu zvanu Stupovi otkrili su se temelji dviju bazilika razdijeljenijeh pilovima na tri broda. S ovijema i s onom na Kapitolu odgovoreno je na pitanje, što ga je postavio g. B., „koji je od ovih triju graditeljskih tipova prevladao u Kninu?“ (str. 23).

Bazilika na groblju selâ Polače i Biskupije dosta je velika. Oko bazilike ima mnogo tragova drugih zragja, ona je na mjestu, što ga, po Buliću, „kninski mrtvački upisnici od 1679—1710 g. nazivlju“ . . . „sepultus est super uno colle ubi multa monumenta reperiuntur; Coemeterio S. Lucae in Biskupia“ i „Coemeterio Š. Lucae in Cossovo“. Ono, što taj isti upisnik zove „inter mura antiquae Ecclesiae Episcopalis jam destructae rure Biskupia“, ima se za stalno odnositi na razvaline katedralne crkve S. Marije u Biskupiji, kojoj pravo mjesto nije ovgje ničijem tačno opredijeljeno, a ne na isto grobište S. Luke, kako misli gosp. B., pošto je posve drukčije prozvano. Po tomu se razabire, da su kninski župnici od 1679 do 1710 god. bili osvjedočeni, da je *crkva S. Luke* bila na mjestu sadašnjega groblja toga imena, a katedralna crkva da je bila na drugom mjestu. Kad bi se znalo, da li su se katolici u to doba kopali na sadašnje pravoslavno groblje Presvete Trojice, moglo bi se i doznati, da li su tadašnji župnici držali to mjesto za razvaline katedralne crkve. I O. Vinjalić u opisu 1746 god. mnenja je, da je katedralna crkva bila u Biskupiji, te piše, po Buliću (str. 12): „Il vescovo di Knin seguiva sempre la Corte, aveva la sua Chiesa Cathedrale circa due miglia distante dalla città di Knin in luogo detto anco al giorno d' oggi Biscupia cioè vescovado.“ On je bio toga mnenja, da je katedralna crkva stajala na mjestu sadašnjega na okrug ogragjenoga pravoslavnoga groblja Presv. Trojice u selu Biskupiji, te nastavlja: „La Chiesa era *rotonda*, dedicata a Santa Maria Vergine e Madre.“ Ako u listu na O. Radnića „od 17 prosinca 1746“ „o ruševinam na Kapitolu piše“: „*Vogliono alcuni che questa fosse stata l' abitazione del vescovo, il quale stesse assieme coi canonici, come s' usa*

in alcuni luoghi di Germania“, to neprotuslovi nimalo „gornjoj tvrđnji“, kako se izrazuje g. B., jer kad veli, da „njeki hoće“, to on nastoji da istakne, e to nije njegovo uvjerenje, već *drugijeh*, koji će, po nagaganju, od imena Kapitul biti došli do toga zaključka, koji opet nebi bio u protuslovje sa prvo navedenom Vinjalićevom tvrđnjom, kojom kaže samo, da je katedralna crkva bila u Biskupiji, a neisključuje mogućnost, da je biskup mogao stanovati i na drugom kakvom mjestu, dakle i na Kapitolu zajedno s kanonicima. U pismu na O. Radnića O. Vinjalić dodaje ob obloj crkvi u Biskupiji, da je „rotonda *ottangolare*“, a na drugom mjestu opet (Kn. sp. str. 13) „kaže, da je bila cjelokupa do prozora „a guisa della Metropolitana di Spalato“. Imamo li vjerovati Vinjaliću, to crkva treba da je bila *osmerokutna*, a ne baš *obla* (valjkasta), kako misli g. B., da je mogla biti crkvom „*obloga tlorisa*“. G. B. piše, da je ta zgrada „mogla i ne biti crkva“, „nego kakova druga zgrada“, pa bi moglo i biti, da je bila zar krstionica.

Najmanja je od svih triju bazilika ona na glavici zvanj Stupovi. Ona završuje u tri polukružne apside. Zidovi i pilovi su joj veoma debeli, a brodovi razmjerno vrlo uski. Iz vanka zidova ima pretna svakom pilastru i na uglovima jake potpornjake zaobljena kraja poput onijeh na crkvi S. Spasa u vrelu Cetine što je objelodanjena u spljeckom Bulletino (God. V. str. 137). Sa zapadne strane te bazilike rek bi da je bio kao narteks, a sa južne strane prislonjena je uza zid bazilike četverostrana ćelija sa polukružnom apsidom prema iztoku. Na toj ćeliji nepoznaju se vrata.

U selu Biskupiji izkopalo je starinarsko društvo kninsko česti zidova i temelje crkvice na jedan brod sa apsidom. U njoj je nagjen prazan starokršćanski sarkofag sa povećom rupom navlaš probijenom sa strane.

Megju spomenute dvije bazilike na jednome raskrižju puta opazaju se ostanci poda pokrivena sa mozaikom (opus vermiculatum), koji danomice sve više i više propada, te je na putu mnoštvo komadića bijele i crne boje. Do raskrižja na Bulatovijem oranicama otkopalo je g. ri pohvaljeno društvo temelje jedne česti velike četverokutne zgragje izrazdijeljene popriječnijem zidovima u dvorane.

Uz baziliku Sv. Luke pa i u samoj njoj vidio sam nekropolu starohrvackijeh stećaka, koju je napomenuo O. Vinjalić u riječim istaknutijem od g. Bulića i o kojoj g. Bulić nije ni sloveca rekao u ovome djelu, već ju je bio spomenuo u jednome članku objelodanjenomu u Bullettino-u nazad dvije ili tri godine, te rekao o stećcima, da su karakteristični za hrvacko doba. Stećci, kojijeh će biti i preko stotine, nijesu zakopani u zemlji, kako se je meni činilo po apsolutnom muku g. B. o njima u ovome djelu, već su razasuti po glavici u crkvi i oko nje sve do puta. To su pločurine od obična vapnenjaka debele od 30 do 50 cm., duge od 2 do 2·5 m., a široke od 1 do 1·5 m. Većina jih je surovo izdjelana u pašesterce, a ima jih nekoliko koje završuju polukružno na obadva kraja ali tako da je premjer polukiuga manji od cijele širine ploče, te mu s jedne i druge strane ostaje po jedna živa ćoška ploče. Na nekijem pločama je naskočeno urezan krst. Ti krstovi su široki oko 1 dm. a oskaču od plohe oko 1 cm. Ima jih prostijeh latinskoga oblika, sa podstavkom, sa podstavkom štulaz-

tijeh (Krückenkreuze), i prostijeh sa potstavkom a uz jednu i drugu stranu podnožja po jednijem kao srpom. Na nekijema je naskočeno urezan dug mač a uza nje kao srp, te poviše njega polumjesec i ruža. Takovijeh biljega ima urezano i na sličnijem pločama u Herceg-Bosni, što jih u „Viestniku“ objelodanjuje moj časni kolega Vid Vuletić Vukasović. Na nijednoj od ovizijeh ploča na groblju Sv. Luke neima ma ni cigla slova. Pod pločama su grobnice izdubljene u zemlji i obzidane neke u suho a neke u živo i klakom oblijepjene. Mnogo je ornamentalnijeh komada iz VIII, ili IX. vijeka našao pošt. O. Marun upotrebjeno kao građivo tijeh grobova, pa se može jamačno uzeti, da su oni sazidani dosta vremena nakon toga zemana, dakle barem nakon XI. vijeka. I to je jedan novi dokaz za moje stalno osvjedočenje, da su stećci po Dalmaciji, Bosni, Hercegovini i Crnoj gori *slavenski*¹⁾: U kninskoj okolici se ljudi još i dan danas kopaju u grobove pod stećcima, a to je dokaz, da se je taj običaj medju Hrvatima i Srbima uzdržao i do današnjega dneva.

A sad, prije nego li uzmem u pretresanje II. dio Bulićeve razprave o kninskim spomenicima, gdje je govor o „vrsti ornamentalnoga sloga“ „kojoj spadaju“ ti „ulomci“, da iznesem obećani prikaz talijanske nove knjige.

Knjizi je naslov:

L' architettura in Italia dal secolo VI al Mille circa. Ricerche storico-critiche del prof. Raffaele Cattaneo. Venezia — Ferdinando Ongania editore — Anno MDCCCLXXXIX. Str. 306 u četvrtini. — Sa 170 u tekstu pečatanijeh slika.

Spisatelju služi ova knjiga da š njom pripravi čitatelje za razumijevanje svojeg omašnijeg djela „La Basilica di San Marco“, koje će do skora objelodaniti kod istoga izdavatelja Ongania. U pristupu povijeda spisatelj kako je on sam na licu mjesta proučio pomnjivo svekolike talijanske graditeljske spomenike iz mračnog doba propadanja umjetnosti, koji su rad svoje poteškoće do sad u velike bili zanemarivani od spisateljâ povijesti umjetnosti. Ta je nemarnost, veli, u toliko više prijekorna, u koliko prekidâše lanac umjetničke povijesti s tolikom pometnjom učenjakâ, koliko i zato što bijaše zaprekom, da se uzmogne da iznagje uzao s kojijem bi se spojili sljedeće karike lanca. Bilo je nekijeh, veli, koji da su se bavili i spomenicima tijeh mračnijeh vjekova, kao što su Cordero, Ricci, Hübsch, Dartein, Selvatico, Garrucci, Mothes i Rohault de Fleury, ali da su to učinili ili s vrlo ograničenijem vidokrugom ili se ograničiše na stanovite krajeve ili na stanovitu skupinu gragjevinâ, ili se zadovoljiše pogledom vrlo hitrijem ili vrlo površnjem, tako da sva ta posebna izpitivanja, sve i skupljena u jedan sami svežanj, daleko su od toga da bi učenjaku mogla da ponude i najslabiju svjetlost u predmetu. Još veli, da i ako se je kojigod od njih približio kadgod istini, tako da ti se čini, da bi ju imao bio i otkriti, ipak zato što se nijedan od njih neznadijaše da riješi svijeh presuda i da se pouzda u umjetničko prispodablanje spomenikâ u kojemu da stoji najjamačniji provodič u takovijem istraživanjima, u mjesto da vjeruju izpravama vrlo često pogrešnjijema, svrnuše svi s puta i ne posti-goše nikakve stvarne koristi.

¹⁾ Vidi „Босанска Влада“. God III. Br. 1—16.

Evo kako on ocjenjuje djela triju spisatelja, na koje se je mnogo naslonio g. Bulić u ispitivanju kninskih spomenika :

„Étude sur l' Architecture Lombarde par F. de Dartein“ . „To omašno djelo prem dragocjenjeno za to što se tiče spomenikâ lombarskog graditeljstva u Gornjoj Italiji, i zbog oštine kojom su proučeni i shvaćeni narav i karakter toga sloga, jeste nasuprot *posve neupotrebljivo u koliko se tiče njegovih izvora*. Dartein istina nije stare škole, ali u isto doba neznadijaše da se mnogo odaleći od nje, pa zato ušćuva metež i mrak u umjetničkoj povijesti varvarskih vjekova, te podade Lombarskoj umjetnosti nepoznate izvore, nelogično preran razvitak i dugotrajnost te došljednu nepomičnost koje su nemoguće.“

„Storia dell' Arte Cristiana dal I. sec. all' VIII per R. Garrucci.“ „Spisatelj je u tom djelu napisao znamenitijeh stranica o spomenicima prvijeh vjekova, ali se pokazuje *prem površan i posve na stranputici* gje tiče o ragjama longobarskog doba.“

„La Messe. — Études archéologiques sur les monuments par Rohault de Fleury. — Paris.“ „Rohault de Fleury medju svijem spomenutijem spisateljima je onaj, koji je u svojijem dragocjenijem sveskama skupio najveći broj umjetničkih ragja što pripadaju varvarskijem vjekovima, pa je takodjer i onaj, koji se je najmanje ogriješio u dosudjivanju njihovog doba. A možda bi se bio uklonio nekoličini krupnijeh pogrešaka i našao pravi put, da, u mjesto što se je stavio na *istraživanje osebnosti uresnijeh* više nego li što drugo koje su imale služiti njegovomu djelu, bude proučio do dna *razne graditeljske spomenike*, o povijesti kojijeh čitatelj nezna kakve li je on pojmove sebi pretstavio.“

O. A. Bicciovom djelu: „Storia dell' Architettura in Europa dal sec. IV al XVIII“ piše: „Spisatelj pripada staroj školi D'Agincourt-ovoj i pokazuje da nije razabrao nimalo svjetlosti medju tminama varvarskih vjekova, o kojijema se on opširnije upušta u gradjansku povijest nego li u umjetničku, o kojoj se je bavio najvećom lakoumošću.“

O Henri Hübsch-ovu djelu: „Monuments de l'Architecture Chrétienne depuis Constantin jusq' à Charlemagne, 1860“ , ovako: „U tom znamenitom djelu Hübsch pokazuje sebe marljivijem motriteljem, dosta slobodnijem presudâ stare škole a možda najnezavisnijem od svijeh; ali mu to nezapriječi, da sazda sebi nove, koje mu zakrčiše put. Za njega na primjer, kršćansko graditeljstvo prvijeh pet vjekova ima jednak postanak, jednaku narav i obliče tako na Istoku kao i na Zapadu, toliko da mu se čini bezkorianijem nazivati ga raznijem imenima, te niječe dakle opstanak vizantinskoga sloga te došljedni njegov upliv na Umjetnost u Italiji u V i VI vieku. U ostalom on *neznadijaše da prinese ni najmanje svjetlosti u umjetničku povijest varvarskih vjekova*, pokazujuć da nepoznaje ni po vigjenju najvećeg dijela spomenikâ.“

O djelu „Le Arti del Disegno in Italia — Storia e Critica — Pietro Selvatico — Parte II — Vallardi — 1880“ , kaže da je š njim spisatelj pokazao, da nije ni najmanje napredovao nakon izdanja svojeg prvoga djela 1847e. god. „sull' Architettura & Scultura in Venezia“ , koje takogjer da nije posve bez pogrešaka, da se je zaveo za Darteinom, te

da mu je izašlo djelo „u kojemu siromaštvo i metež znanja, nevjerojatna protuslovja i mnoštvo pogrešaka i hotimičnijih netačnosti bile bi učinjele zaželjeti zbog njegovog dobrog glasa, da ga nebude nikad preduzeo,“ pa nastavlja: „Najveći grijeh Selvatico-a — grijeh stari i odveć i odveć rasprostranjen navlaš po Italiji — bje u tom što opisuje i proučava često spomenike ne na licu mjesta, već na pisaćem stolu;“ (a to se je na žalost moglo i meni da zamjeri u dosadašnjem djelu ove recenzije) „ne s fotografijama pred očima, već s ružnijem i netačnijem urezanim slikama; ne polag bilježaka, pa bilo i starijih od sebe istoga učinjenijeh pred izvornikom, dali vrlo često polag nesavršenijeh slika o našijem stvarima što nam jih kad i kada pružaju neki inostranci s preko Alpâ. Prolistavajuć posljednju njegovu ragju čitatelj će se čuditi, kako se je zadovoljavao sa malo, dapače sa najmanjijem ongie gje bi bio imao saći do potankijeh i najbrižnijeh izpitivanja, i neće moći sebi da istumači njeke nedostatke, već ili pripisujuć spisatelju ili velik dio lakoumnosti ili velik dio ljenosti.“ Zatijem domišljajuć se, da će mnogi na njega graknuti što se je usudio da tako strogo i nesmiljeno ocjenjuje već proslavljena stara spisatelja, dodaje: „Za sve one, a mnogo jih je, kojijema posvemašna nestašica samosvojnijeh sudova čini da primaju pohlepno i sljepo, poput Mane što dažgjaše Židovima, sve ono što čovjek na glasu govori ili tiska, činiće se jamačno ovi moji izrazi prečérani, zlobni i oholi; ali ne za one, koji se neće ustaviti ovgje, nego će imati ustrpljenstva da me slijede dugačkim tekom ovijeh stranica i onijeh idućijeh o Svetomu Marku u Mlecima, gje ću ja ne s gizde da sebe podignem na tugje razvaline, dali s čiste ljubavi k istini, biti na žalost usilovan da pobilježim premnoge od beskrajnijeh pogrešaka u koje je upao.“

O djelu Oscar Mothes-a „Die Baukunst des Mittelalters in Italien — Jena — Hermann Costenoble — 1882—84“ piše ovo: „Da Mothes u izlaganju povijesti graditeljstva ovijeh vjekova propadanja nebude zalutao slijedeć sustopice stare spisatelje, bio bi u ovomu svojemu djelu dao najopširniju i najuredniju povijest sredovječnijeh spomenika Italije. Zaludu je kazati, da je on nasuprot vjekove pred Tisućom zasijao prevelikom količinom djela što no pripadaju XIu. ili sljedećijema, i tako potrošio mnogo truda utaman. U ostalom pokazuje se često dobrijem poznavateljem proizvodâ umjetnosti vjekova Va i VIa, to jest one umjetnosti proto-vizantinske, koja cvjeta u Italiji za Gotičkog vladanja; ali on kao dobar Nijemac, zahtijeva, da su baš Goti donijeli dobar dio njezinijeh elemenata; a to je krupna pogreška. Krupne laži jesu nasuprot mnogi nacrti od njega čitatelju ponugjeni, gje izmišlja spomenike, koji neopstoje, stvara umišljene razvaline i produžuje, raširuje te izmitoklačuje po svojem čuifu osnove nekijeh crkava!! Gje mogu naučnjaci korišću da ga upotrebljuju, to je u podacima o dobi gragjenja, popravljanja, prigragjivanja spomenika što jih je on osobitom pomnjom i marljivošću prikupio i objelodanio.“

(Nastaviće se).

Frano Radić.

D o p i s i.

Mitrovica, 15. listopada 1889. — Veleučeni gospodine! Dne 4. listopada o. g. kopahu u ovdješnjem pravoslavnom groblju grob i to odmah pri ulazu na lievo 5 m. od ograde. Tom prilikom nadjoše na 1½ m. dubljine ovelik kamen sa nadpisom; isti ima oblik prisme (dužina 106 cm. širina 86 cm., a debljina 44 cm.), a napravljen je od biela mramora. Nadpis ima ukrašen okvir, a obe strane po jednu figuru; zadnja strana je prazna te ima samo okvir (oblik pačetvorine). Snimak po naravi, od sveg tog, dostavljam Vam veleučeni gospodine u privitku. Čitajući nadpis uvjerih se namah, da je to nadgrobnni spomenik rim. vojnika, kakovi se često nalaze.

Nadpis je sasama čisto urezan i veoma dobro uzčuvan a uz to podpun. Da je u ležećem položaju, poslao bih Vam odtisak na papiru; ovako mi je nezgodno, a mislim da nije ni nužno.

Osim nadgrobnog spomenika nadjen je na istom mjestu još i jedan ukrašen stup, kog Vam takodjer točno prerisanog i izmjerenog šaljem. Da li je to bio žrtvenik ili što drugo izvolite odlučiti. Taj stup kao i prvo opisani spomenik imaju na gornjem dielu udubinu, u koju je nješto bilo olovom učvršćeno. (To su bez dvojbe postavci za kip. Ured.).

Dalje su našli još kamenitu ploču bez nadpisa sa ukrašenim obrubom (listovi akanthus); ista je 1 m. duga, 75 cm. široka, 33 cm. debela. I ova ima u sredini udubinu, u kojoj nješto učvršćeno bijaše. Lievi gornji kraj joj je odlomljen.

Kopanje se još dalje nastavlja na trošak ovomjestnog slav. grad. poglavarstva. U zemlji se nalaze kako danas vidjeh još tri velika kamena, nu neznam, da li na njih što bude. Jedan od ovih je 1 m. dug, 9 cm. širok, a 70 cm. debeo.

Predmeta, novaca, cigalja sa nadpisom i t. d. nieseu nikakovih do sad našli, osim jedan novac, koji je nestao. O daljnem uspjehu obavijestit ću Vas veleučeni gosp. odmah, čim uzmognem.

Nadpis i ukrašen stup prenešeni su već na Filipovićevo šetalište, gdje se i svi prije nadjeni nalaze.

Ig. Jung, učitelj.

Mitrovica, dne 24. listopada 1889. — Veleučeni gospodine! Predpostavljajući da ste primio moj zadnji list od 15. listop. o. g. br. 34, javljam Vam naknadno još ovo: Kopanje je u pravosl. groblju na onom mjestu, gdje je nadpis skupa sa ukrašenim stupom nadjen, još nekoliko dana nastavljeno. Rezultata nije bilo poslie velikog, pošto su do vode došli; a i po strani nemogoše kopati poradi grobova. Nadjena su samo još tri velika kamena u obliku bridnjaka, od kojih je jedan morao ostat u zemlji. Svi bez nadpisa i ukrasa. Ona dva kamena, koja su izvadjena, ležala su izpod nadgrobnog spomenika. Oba imaju u sredini dugoljastu jamu u liku pačetvorine, te bijahu tako postavljeni, da je jama gornjeg bila uprav nad jamom doljnog. Ta jama bijaše izpunjena sa ciglom, mortom, šljunkom i t. d. Nu stvari, novca u njoj nije nadjeno.

Prošle nedjelje našao je ratar Mifka (kućni br. 643) u ulici *Kuzminu* jedan dobro uzdržan sarkofag ukrašen sa reliefi srednje radnje (rekao bih da su ga dva kipara klesala, pošto je radnja očito nejednaka). Sa-

čuvan je i njegov zaklopac, komu su dva ugla odlomljena. Karakteristično je kod svih sarkofaga ovdje nadjenih, da su jim uglovi zaklopca odlomljeni; očito je to kod svih prigodom navale divljih čopora pliena radi učinjeno, zato se slabo u kojem što nadje. Nadpisa na ovom sarkofagu neima. Nadjeno je samo nešto novca, kog je dobio prečastni g. P. Miler ovdješnji opat. Zaklopac je tako izklesau kao da je pokriven ravnim širokim i uzkim okruglim criepom. Sa strane na uglovih u basreliefu je po jedna glava. Reliefi su napried i ostrag simetrični, a s lieve i desne strane jednaki, nu od dvojice izradjeni. Što predstavljaju reliefi sa zadnje strane neznam; slični su grozdu ali mnogo veći (preko 30 cm. visoko, a zrnje 3—4 cm. veliko).

U ulici *Ciganmala* nadjoh uzidan u novoj kući sljedeći nadpis:

· O · E · (ili B ?)

ARTN

V · ACI

Isti je sa svih stranah odvaljen. Izkopao ga prije 2—3 godine Mata Matić u Palanki (ulica Mitrovačka), te ga skupa sa drugim kamenjem prodao gore rečenomu Ciganmalu za građnju kuće.

U ulici *Palanka* kbr. 739. našao je ratar Tadić prije 6 nedjelja (kad mene nebijaše doma) olovni sarkofag prigodom kopanja podruma u svom dvorištu. Slova nebijaše, kako mi reče, nikakovih. Olovo je prodao, po njegovu navodu, nekoum židu u Rumi. Stvari se nije nikakovih našlo, samo jedan rimski novac, koji se nalazi u mene, te Vam šaljem od njegov odtisak na staniolu.

Danas sam išao kraj rimske ceste prema Šašinci, te sam našao, da se ista posve lahko vidi, pošto je na njoj vrlo mnogo tvrda kamena, kog ljudi izoravaju. Moj susjed ratar Stojanović starac pripovjedaše mi, da je prijašnjih godina mnogo kamena sa te ceste nošeno u Mitrovicu za popravak obale.

Ta cesta tekla je posve ravno i to desno od sadanje ceste prema Rumi. Počima na t. zv. rimskom groblju iztočno od Mitrovice, prelazi nedaleko malte put prema Jarku; teče poljem „*Meterice*“ i „*Šljivice*“ aječe dva poljska puta (na njivi Šerer Jos., a drugi put na njivi pred Alexom Španovićem), prelazi „*Zabranu*“, te teče dalje Šašinačkim poljem sve do t. zv. „*Klisine*“. Ova Klisina leži zapadno od puta, koji vodi do Savićeve obora (na generalštopskoj karti stoji „*Csigri pusta*“) u Šašince blizu mosta (koji je po prilici na sredini između tog obora i Šašinaca). Na karti je Klisina označena kao malen brežuljak, što i jest.

Ta Klisina bijaše kako mi pripovjedaše i kako sam se danas sam osvjedočio, *utvrđeno rimsko mjesto* kraj ceste. Oblika je posve okrugla, promjer je do 50 metara, a izvan tog šanac svud okolo širok preko 20 metara tako, da cieli promjer iznaša blizu 100 metara. Cieli prostor unutar šanca je izzidan debelimi zidovi, koji se i danas vide, prem su Šašinčani sa tog razmjerno malenog prostora već mnogo kamena odnieli. Da li je tu nadjeno nadpisa i t. d. nisam mogao ustanovit.

To mjesto ćete veleučeni gosp. na generalštopskoj karti po mom opisu lasno naći; ako ga zatim spojite sa Mitrovačkim rim. grobljem iztočno od Mitrovice (uprav u kutu koga čini cesta u Rumu sa cestom u Jarak i to izpred kanala) ravnom crtom, onda imate točno označenu rim. cestu prema Taurunumu. Jamačno je i dalje tekla ravno na Bassianis, što bi se takodjer lahko moglo ustanovit, i to u doba, kad je polje pusto. Nestoji, da su usjevi na tom mjestu slabiji, kako misli g. B. (vidi „Viestnik“ 1889, str. 62), bar mi tako reče danas moj suajed stari i izkusni ratar Stojanović.

Ono mjesto pako, gdje su g. 1886 nadjeni miljokazi, neležu kraj ove gore opisane ceste u Taurunum.

Zato ja sad držim, da je od Sirmiuma vodila još jedna cesta kraj tih miljokaza pa na „Vienac“ (gdje je sjekla onu cestu, koja je tekla bilom Fruške gore) i dalje u Budim. To moje mnijenje podupire i Ladjarčki miljokaz, koji pokazuje udaljenost od „Aquinca“. Možda je ova cesta bila pokrajna, pa se radi tog neapominje. Može bit je ipak gdje navedena?

Ja nisam pogrešno prepisao nadpise, kako to misli veleučeni g. prof. Brunschmidt. Ako pripadobite, veleučeni gosp., moje listove sa njegovim čitanjem, naći ćete malene razlike; ispustio sam samo neke piknje, žalim da me isti gosp. nije prigodom svog boravka u Mitrovici potražio. Veseo sam što se i on zanima za arkeologiju.

Primite i t. d.

Ignjat Jung.

U Rakovcu 21. listopada 1889. — Veleučeni gospodine! Na velenjen list Vaše prečastnosti od 13. 10. čast mi je učtivo odvratiti, da su u mojoj župi, navlastito u mjestu Hruškovac i Samoborcit otkriti nekoji predmeti iz kamenite dobe, koje predmete nadjoše školska djeca i to nješto u šumskom predielu, ostalo pako na otvorenom polju. Šumica kraj Hruškoveca jest doduže na valovitu tlu, ali nema tuj ništa, što bi dalo slutiti na mogile, da bi se ondje izkapanje s izgledom na uspjeh preduzeti moglo.

Unatoč tomu dočuh, da se u ovome kraju nalazi više takovih predmeta, koje moji župljani nazivlju „*strelni kamen*“, te ih velikom pomnjom čuvaju i sakrivaju. Da li im ovi i slični predmeti služe u kakovu svrhu, ne mogoh saznati, nu bit će najprije da im rabe kod blaga, naročito kod krava.

Od nadjenih predmeta dva se nalaze u g. Schella mjernika u Vrbovcu, koji obreče, da će ih poslati nar. muzeju u Zagreb. Jedan meni dopade ruku, i ja ga predah g. Breyeru, da ga s ostalimi predmeti Vašoj prečastnosti dostavi. Isti g. Breyer bio je ovdje sretne ruke, dodje bo do toli liepa i dobro sačuvana predmeta, da će ga Vaša prečastnost sa najvećim zadovoljstvom staviti u odnosnu sbirku.

Podje li mi za rukom poblize što saznati, javiti ću Vašoj prečastnosti spremno i dragovoljno.

Sa odličnim veleštovanjem ostajem Vaše prečastnosti sluga pokoran
Nikola Stoops, župnik.

Gospio, dne 23. listopada 1889. — Veleučeni gospodine! Priležeći nacrt označuje zemljište, na kom su urne izkopane pod kućom br. 1; predjel je plodan i obdelaan izmed puteva c. i b., koji vode u Ribnik; sav

je ovaj komad uzdignut 10—15 m. nad vodom, a neima dvojbe, da će biti pun urna, kad ih se je toliko našlo samo pod jednom kućom.

Kuća je stara i drocna, pak je pivnica pod istom na novo kopana. Dužina kuće biti će kakovih 10—11 m., a širina oko 5 m. Gdje su ove dvi kuće na briegu, tu je ravnica.

Velika urna, koja je ciele izvadjena i u njoj nadjena jedna mala sa kostmi, zrnči i željeznimi komadići (koje sam osobno muzeju uručio) nadjena je pod sjevernom podumintom a od nje na 90 cm. do 1 m. 3 male; za 1¹/₂ m. prema jugu 3 male sa zemljom i ugljenom, a od ovih za 1¹/₂ m. prema jugu opet pod kamenom pločom, koja je bez nadpisa, isto 3 male sa ugljenom i zemljom napunjene. Sve su se male ili odmah razpale ili su već bile razpadnute, a veliku je domaćica polupala.

Po izpovicdi seljaka, sjeverni ih kraj odnosno prema kući br. 2. više posjeduju.

Za pokupljene predmete imam zahvaliti vriednom župniku ribničkom veleč. g. Matiji Šimat, koj je sva moguća učinio, samo da svaki komadić spasi; a sad je obećao kopanja rukovoditi, pošto su polja od gospod. prirodina očišćena. Ob uspjehu ću Vas u svoje vrieme obavijestiti.

Sa velepočitanjem J. Pavelić, muz. povjerenik.

Lešće, 13. studena 1889. — Veleučeni gospodine! Zadržali su me školski poslovi, pak Vas ne mogoh sve dosad izvjestiti o svom nastojanju glede izkapanja starina u *Pećini*.

Kako vidite, unatoč mojoj a i Vašoj želji izkopano je predmeta vrlo malo. I ovo što je, nadjeno je većim dielom zasebice.

Predmeti privezani na vrat odnosno ostatak od žare, nadjeni su u *žari*, koja je bila već sva na male komade razdrobljena. Uz ovu žaru bila je još jedna mala, od koje dno evo prilazem na uvid.

Broš i prsten nadjeni su osebice; isto tako i ostali predmeti. Broš i kamen strugač (sjekirica) jesu vrlo liepi predmeti; isto tako i prsten, samo ako je iz rimske dobe (*nije, nego iz najnovije*. — *Ured*). Polak novca možda ćete razabrati tadanjega rimskoga vladara.

Ovih dana dojavili su mi seljaci iz *Pećine*, da su našli trag od groba. Nisam još mogao uhvatiti časa, da iztražim; mislim možda ovo koji dan stvar tu razviditi.

Jerko Pavelić, muz. povjerenik.

Razne viesti.

Viestnik i Starinar. — „Revue Archéologique“ jedan medju prvim ako ne prvi žurnal u svijetu arkeol. struke, glavni organ franceskog instituta te izdan pod ravnanjem njegovih članova A. Bertranda i G. Perrota, često se seća pod naslovom: „*Nouvelles archéologiques et correspondance*“ našega Viestnika, te i u svezci svibanj-lipanj od prošle godine 1889, primjećuje na str. 415 ovako: „*La Revue trimestrielle de la Société archéologique croate (Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga društva) vien d' entrer dans sa onzième année. Depuis l' occupation de la Bosnie par l' Autriche, cette Revue a publié un grand nombre d' inscriptions slave*

intéressantes pour l'histoire de cette province; elle tient d'ailleurs ses lecteurs au courant de toutes les découvertes concernant la numismatique et de l'épigraphie latine assez fréquentes dans la Dalmatie et l'ancienne Syrmie. — A Belgrade, la Revue *Starinar*, l'„Archéologique“ est entrée dans sa cinquième année. Elle s'occupe particulièrement des antiquités de la Serbie“.

Izpravak rimskih nadpisa iz Rame. — Imao sam prilike u Šćitu-Radišjevu kod Prozora (Rama) viditi dva utarka ploče vapnene sa rimskim nadpisom svaki. Ovi su nadpisi već izdani u „Viestniku“ god. 1885 str. 21, kako jih god. 1860 O. P. Vuičić snimio. Slova su s interpunkcijom jako izlizana, te su nesjegnuta.

Prvi utarak urešen je s desne i s lijeve strane lozovom granom ili ruže. Visok je 0·22—0 22¹/₂ cm. a širok 0·34 cm. i to s uresima i rubom. Uzdat je u hambaru.

Drugi je utarak visok 0·26¹/₂—0 28¹/₂, a širok 0 23 cm. Ugradjen je s desne strane manastjerskijeh vrata.

Nadpise čitao sam ovako :

SIMAI	VIBIA ·
FA F ·	LINAI
RVM LII	CARIŽI
SIBI	DE · FVN ·
RISQVE ¹)	ANNO..
	SEVIVO
	LIB · F · ²)

V. Vuletić V.

Sredovječni nadpis sa sv. Andrije (otočića kod Dubrovnika).

— Na dva utarka :

1. . . A PORIB¹ · F · bASILII · qdAM · G

2. REGORII · hVMILIS · PORI · Š · Ā.

Čita se: (*Tem*)porib(us) F(ratris) Basilii q(uon)dam Gregorii humilis i(r)iori(s) s(anct)i A(ndreae).

¹) U ovom nadpisu razlika je samo među Vuletićem i Vuičićem, što Vuletić dodaje u prvom redku ono s spreda, te mjesto *Maximae* moglo bi se čitati na pr. *Onesimae*. U drugom redku ono FA bio bi dočetak imena njezina oca; a F · zadnje značilo bi *filiae*. Treći redak čita se *annorum LII*, a u zadnjem redku spreda dodaj *poste*. — Ured.

²) Prvi redak mjesto *VERINI* Vuičića čitao je Vuletić *VIBIA ·* sa piknjom otraga, koja je na tom mjestu neobična. Pošto se drugi redak ima čitati bezdvojbena *PAULINAE*, toga radi i prvi redak nemože drugo biti nego *VIBIAE*, te ona piknja bio bi ostatak od izlizanoga E U trećem redku nalazi Vuletić Z preobrnuto mjesto Vuičićeva upravnoga S, čega jedva da ima u nadpisih na kamenu; a ono I za njim nije drugo nego F značeće *filiae*. Četvrti pako redak čitaj *defunctae*; peti *annorum*?; šesti se *vivo*; i napokon sedmi *libens fecit*. — Ured.

Ova dva utarka gornjega praga donešena su iz crkvice sv. Andrije (herema za O. Lopudom kod Dubrovnika), te su sada u Dubrovačkomu muzeju. Spomenuta je arhitrava od vapnenca, te je prvi utarak dug m. 0.55; šir. m. 0.17; debeo m. 0.15; a drugi je dug u dnu m. 0.37; u vrhu m. 0.33. Arhitrava je zarubljena, a ispod za ruba je oskočen romantički nareš, t. j. grana je fino izvedena, te su kao tri listka djeteline, a u dnu ista dva pupka. Ovo je na prvomu utarku, a na drugomu su dva listka, i treći započimlje. Ispod listka je jedan pupak. Dakako ovo su *palmete*, pa je djelo uradjeno oko XII vieka. V. V. V.

„Der Rückanschluss Dalmatiens an Ungarn“ od g. Dra Rudolfa Havas. — Pišu novine, da je ovih dana ugledala u Pešti bieli svijet pod ovim naslovom razprava, koja potiče od službene i visoko postavljene osobe, te ima dvostruku važnost. Stojeć na nagodbi ugar. hrvatskoj (§ 65) zahtjeva, da se Dalmacija sdruži k ugar. kruni. Ono 55 luka, što ima Dalmacija, razgranilo bi trgovinu i uznapredilo dobrostanje ciele države; te da su zato svi kraljevi ugarski nastojali, da si Dalmaciju priosvoje.

Nikola Tomaseo (Tomasić). — „Glasa se, da se kani podignuti u Zadru na Poljani spomenik najslavnijemu dalmatinskomu zemljaku, velikomu domorodeu Nikoli Tomaseu (iz Šibenika). Podstavak bio bi prost ali uzoran, a kip od tuča. Trošak iznosio bi 30,000 lira, a za dvie godine bio bi gotov“. (*L' Ateneo Veneto 1889 str. 375.*)

GLASNIK

starinarskoga društva u Kninu.

Izvjješće Kninskoga starinarskoga Društva.

Dne 3. studenoga t. g. bi obdržana glavna godišnja skupština uz saučeaće mnogobrojnih članova, na kojoj provedeno je velevažnih zaključaka. Odobreno je gradivo za II. svezak »Hrvatski Spomenici«, odredjenoj o novčanoj zakladi, o društvenoj knjižnici; imenovani su društveni povjerenici za pokrajinu Dalmaciju, Istriju, Bosnu i Hercegovinu, a za Banovinu pripušteno je djelokrugu »hrvatskoga arkeološkičkoga društva« u Zagrebu.

Godišno izvješće i zaključci skupštine objelodanjeni su u »Obzoru« u Zagrebu i »Narodnom Listu« u Zadru, a dionička tiškarna u Zagrebu veledušno je — mukte — to u posebnu knjižicu u 500 primjeraka odtisnula.

Iza glavne skupštine, pošto su povoljna jesenska vremena u prilog bila, upraviteljstvo nastavilo je raskapanje oko bazilike na rimokatoličkom groblju u Biskupiji, gdje sudeć po ornamentalnim i epigrafičnim do sad našastim ulomcima — kad nebi protuslovilo Vinaličevo izvješće, koje bi dopitivalo na grčko-iztočnom groblju

— morala je biti upravo biskupova crkva u povjesti poznana sv. Maria. Svakako ova otkrivena bazilika bila je Gospi posvećena, i vrlo je važna sa arhitektoničnog pogleda. Uloženo do 400 nadnica, i svestrano pročišćene su priložene sgradje, koje tek sada pružaju pravu svoju sliku.

Kroz ovu radnju našasta su samo dva epigrafična ulomka. Prvi je čest ciborija nad žrtvenikom, i odnosi se na ulomak objelodanjen »*Hrvatski Spomenici*« svezak I. tabla IV. br. 7. i glasi: *///M · SEDNC MV///*. Sa ovo osam slova žalibože neznatno se popunja prvi nadpis. Drugi ulomak čest je pregrade ambona ili kora ili čega slična, i na njemu urezano: *///AEVANGELISTA///*. Veće od ovoga važnosti jesu ornamentalni ulomci u kamenu i mramoru, koji i ako ne popunjuju prve našaste ulomke, nego su svedjer novi motivi u jednomu te istomu slogu, ipak to većma potvrđuju znamenitost bazilike i odnosnih sgradja. Najvažniji ulomak jest čest transene u bielomu hvapnencu od veličine 0·12. Ulomak ima dva lica i na oba po jednu te istu sliku: Christus ili Salvator in throno. S jednog lica slika izgleda nešto pravilnije izradjena i ako sa oba odveć površno. S boljeg lica, osoba ostoječke ili sjedeć uz prestolje je položena u dvojakoj hodori. Do pojasa hodora je jednostavna košulja, a niže takodjer košulja namrskana. Glava je oštećena, ipak se razabiru duge vlasi i aureola preko glave do niže košturica. Desnicom, palcem, kažiprstom i srednjim opruženim prstenkom i malim prstom smotanim blagosivlje osobu, koja sklopljenim rukama pomalja. Ali od ove druge osobe samo ruke pomaljaju se a ostalo je odlomljeno. Ljevicom uz prsi priloženom drži neko orudje spodobе maloga starinskoga »S«, a pružena ruka opet druge osobe uz rame priložena. Ispod košulje vire bosc noge. Drugo lice ulomka slabije izradjeno prestavlja istu osobu, u jednostavnoj košulji, u istom položaju, samo što se bolje razabire da sjedi na prestolju. Ovomu ulomku skaće važnost u sporu o spomeniku u krstionici sv. Ivana u Splitu, koga jedni drže da predstavlja Spasitelja, a drugi nekog hrvatskog kraja.

Med ornamentalne našaste komade spada u bielomu mramoru vrat i glava liepo izradjenog konja sa dvima okruženim osobam što su stajale u povodu uz konja. Nešto popunja prije našaste ulomke od lica nekog rimskog sarkofaga.

Našasto je nekoliko komada raznih u srebru pozlaćenih naušnica, a dvije, sa svoje raznovrstnosti, popunjuju prvu velevažnu

sbirku. U jednomu grobu oko glave našasto je 15 tankih u srebru pozlaćenih izradjenih pločica od veličine 00.2. U drugomu našasto je dva ustrižka svite, ili galuna svilom i zlatom protkane. Ova dva komadića od veličine 0.10 nisu ostanci mrtca uz koga su našasti, nego sa zemljom u nekom neizvjestnom vremenu biše tu svaljeni. U drugom opet je našasto lapat zlatom protkana raspleta, a opet u drugomu uzkoga galona. Našasto je nekoliko komada prstenja, od kojih jedan ima u koliko se jedva nazire pet karoliuskih (?) slova. Našasta su jedna gvozdena štipala i tri gvozdene ostruge (ua jednoj viditi je tragova posrebrenih), jedna gvozdena sjekira, ulomak u kovini nekog nakita u oružju, valjda sa mačeva balčaka, ulomaka jelenskih rogova i još drugih sitnarija. Našasta su tri komada novca »*Spalalino*« i dva komada sićušnog novca, od koga nekoliko komada bi prije našasto i nazad mjeseci poslano veleuč. Buliću da ih prouči.

Sada se zidje velika mrtvačka koštarnica, u koju će biti sahranjeni mrtvački ostanci, koji privremeno bješe smješteni u nekoliko velikih jama, i sastaviti će se nadpis odnosi na te ostanke, te ko spomenik na koštarnicu smjestiti. Slično će se učiniti na Kapitolu. Da se pako zadovolji vjerskomu čustvu i odduži uspomeni slavnih pokojnika, presvjetli diocezanski biskup Fosco, koji dobrohotno prati rad ovoga društva, obećao je na proljeće na ovomu groblju u Biskupiji obdržali svetčanu mrtvačku službu, za pokoj ondješnjih mrtvih. Pri ovomu religioznomu činu nadati se, da će biti saučešća iz bližnjih obćina.

Društvo je nabavilo za malo novčića jednu predistoričnu iz okolice u kamenu sjekiru, a župnik iz Danila (»*Riditae*«, (?) društvu je poslao desetak važnih rimskih nadpisa, koji biše jur objelodanjeni.

Neki povjerenici dojavili su upraviteljstvu neka odkrića, o čemu će se napomenuti u nastajućemu svezku Vjestnika, ko što će upraviteljstvo početi takodjer obielodanjivati svoja opažanja od početka starinarskoga poduzeća u ovomu kotaru.

Od upraviteljstva
Kninskoga starinarskoga društva.

P r i n o s i

za kninsko starinarsko društvo:

Miller Dr. Adolf za godinu 1890. 2 for.